

kemény próba elé állította, de *A hóhér dala* volt a hálátlanabb föladat. A folyamatos, szándékoltan henye, szlengbe oldott élőbeszéd – nemcsak a figuraké, az íróé is! – helyenkint magával rántotta a fordítót, néhány csúf magyartalansággal rímelt vissza az eredeti lazaságokra. („Veszi a fáradságot” vagy „a bátorságot”, a járványszerű „hozzáállás” stb.) Egészében azonban átmentette a visszatetsző összképet, épp így igazolva hitelesen egy írói szemléletmód, magatartás (és nem hozzáállás!) elfogadhatatlanságát.

VIDOR MIKLÓS

SÓHAJ A MÉLYBŐL

Thomas De Quincey: *Egy angol ópiumevő vallomásai*. Fordította Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, 1983.

„Alapjában véve derék fickók az ópiumevők, de soha semmit nem fejeznek be.” Coleridge-ről írta ezt De Quincey, de állítása éppúgy illik saját magára, mint idősebb kortársára, hiszen az ő életében s munkásságában is kísért a töredékeség: nem tudta befejezni egyetemi tanulmányait, és fő művének szánt önéletrajzát is befejezetlenül hagyta az utókorra. A rendkívül élénk képzelet egyiküknél sem párosult kiegyensúlyozottsággal, s abban is hasonlítottak egymáshoz, hogy kábítószerrel próbálták gyógyítani lelki sérüléseiket. Ha mégis volt lényeges különbség közöttük, az főként abban rejlett, hogy De Quincey több képességgel bírt az önellenőrzésre. Mérsékelni tudta a kábítószerből elfogyasztott adagját, és egyszerre volt áldozata s szemlélője annak a belső válságnak, melyet önéletrajzából ismerhet meg az olvasó. Az *Egy angol ópiumevő vallomásai* és a *Suspiria de profundis* csupán két része egy befejezetlenül hátrahagyott munkának, melynek többi elkészült szakasza – az *Önéletrajzi vázlatok*, az *Elmélkedések tavakról és tavi költőkről*, valamint *Az angol postakocsi* – is az angol romantikus próza kiemelkedő, metaforákban, látomásokban, a mondatfölépítés bonyolításában, hangnemben, lélektani megfigyelésekben gazdag teljesítményei közé tartozik.

Idegenből fordított mű méltatója két lehetőség között választhat: vagy az eredeti munka jelentőségével, vagy az átültetéssel foglalkozik. Nálunk alig van hagyománya a fordítások – s különösen a prózai átültetések – bírálatának. Ha most mégis szóvá tesszük a magyar változat némely hiányosságát, akkor ezt csakis az indokolja, hogy ezúttal nem pusztán arról van szó, hogy kisebb pontatlanságok fordulnak elő a fordításban, nincs föltüntetve, honnan is veszi De Quincey a versidézeteit, s a borítón indokolatlanul szerepel angolul a francia Gustave Moreau festményének címe. Az efféle apróságok nem érdemelnek többet pusztá emfítésnél. Az ellenben már zavarhatja az olvasót a megértésben, hogy a magyarul kiadott kötet hiányosan közli a *Suspiria de profundis* anyagát. Nem kell irodalomtörténésznek lenni ennek megállapításához; a figyelmes átlagolvasó is észreveheti, hogy nem teljes szöveget tart a kezében, hiszen például a *Suspiria* magyar változatának elején, a 173–174. lapon olyan gyerekkori élményekre utal vissza a szöveg, amelyekről nem esik szó a magyar változatban.

Az *Egy ópiumevő vallomásai* és a *Suspiria de profundis* eredetileg cikkek sorozataként jelent meg. Élete végén, az 1850-es években De Quincey a korábbi részt majdnem háromszorosára növelte, a folytatást viszont ennek megfelelő arányban fogta

rövidebbre. A magyar fordítás gondozói az első résznek a korai megfogalmazása mellett döntöttek. Ezt a magunk részéről helyeseljük, hiszen De Quincey kényszerből változtatott utóbb a szövegén, amikor egy kiadó csak az első rész megjelentetését vállalta, de mégis egész kötetet kitevő szöveget kért az írótól. Kevésbé szerencsés viszont, hogy az eredeti formában közölt *Ópiumevő* a *Suspiria* kései, megkurtított változatával együtt jelent meg magyarul, így ugyanis össze nem illő szövegek kerültek egymás mellé, s lényeges részek maradtak ki, amelyek nélkül bajosan érthető meg a teljes mű jelentése és eredetisége.

Miben rejlik De Quincey vallomásainak újszerűsége? Főként abban, ahogyan az időt értelmezi. Az ópium fogyasztása voltaképp nem egyéb az ő számára, mint eszköz arra, hogy fölszabadítsa a szubjektív időt az órával mérhető idő hatalma alól. A kábítószeres bódulat győzi meg a vallomások szerzőjét arról, hogy az emberi elme palimpszeszthez, többszörösen teleírt papírtekercshez hasonlít, melyen a tapasztalatok egymásra rakódva őrződnek meg, ahelyett hogy oksági láncolatot alkotva követnék egymást. Úgy is fogalmazhatunk: De Quincey előrevetíti Proust időszemléletét, miközben arra a kérdésre keres választ, mi is az álom szerepe az ember életében. Így a romantika más íróihoz, Hoffmanhoz, Poe-hoz, Keményhez, Nervalhoz hasonlóan ő is a tudattalan fölfedezői s a személyiség átértelmezői közé tartozik. Ha ugyanis az idő nem előrehaladást jelent, akkor a személyiség sem folytonos önmagával. De Quincey szenvedélyesen kutatja a viszonyt álom és ébrenlét, gyerek és felnőtt, jelenben átélt és emlékből élő, friss és átértelmezett tapasztalat között, és kapcsolatuk helyett mindig az ellentétüket hangsúlyozza.

Az *Ópiumevő* 1802-ben történt esemény föllevenítésével kezdődik: a gyerek Thomas megszökik az iskolából. Eleinte Walesben kóborol, majd a fővárosban hányódik. London ördögi útvesztőként veszi körül – a modern nagyváros fenyegető hatású alvilágának ábrázolásával De Quincey az *Oliver Twist* alkotóját előzi meg –, egyedül egy fiatal utcai nő könyörül meg rajta, aki azután nyomtalanul eltűnik a szemelől, hogy egész életében visszatérjen hozzá az álmaiban.

De Quincey vallásos szerző. Időszemléletét levezethetjük a Szent Ágostonéból, aki szerint háromféle idő létezik: „jelen a múlttól, jelen a jelenről és jelen a jövőről”. Más romantikusokhoz hasonlóan ő is többre becsüli a gyereket a felnőttnél s a magányt a társas létnél, ám értékeléseit azzal indokolja, hogy az ember az élet elején s az egyedüllétben áll legközelebb az Istenhez. Ann, aki növendéklyánként árulni kénytelen a testét, lelkiismeretét ébreszti föl, s arra készíti, hogy tékozló fiúként térjen haza a szülői házba. A bibliai párhuzam egészen nyilvánvaló – Pilinszky is alighanem ezért említi De Quincey művét azokban a kéziratok füzeteiben, amelyek az *Apokrif* előtanulmányait rejtik magukban.

Miért van lelkiismeret-furdalása a vallomástevevőnek? Mert nem képes megbékélni azzal, hogy nyolcéves korában meghalt az a nővére, akit ő rajongásig bálványozott. Éppen amiatt is lehet sajnálni a magyar kiadás csonkaságát, mert kimaradt belőle e korai s megrázó élmény meglevenítése, a *Suspiria* leghosszabb, „A gyerekkor nyomorúsága” című fejezetében. Márpedig ez a korai veszteség a sarkalatos pont a vallomásokban, nélküle nem értheti meg az olvasó, hogy az ópiumevés nem oka, de következménye a személyiség megsérülésének. Menekülés, mely eleinte színekben pompázó, zenével kísért álmokat, keletiesen mesészerű világot hoz a számára, de a „mesterséges Paradicsom” – ahogyan Baudelaire nevezte a kábítószeres állapotot abban a művében, amelybe beiktatta angol elődjének szövegét – hamarosan egyre több szenvedést jelent, örök visszatérést von maga után, ugyanannak az álomképnek végtelen ismétlődéséhez vezet, tátongó szakadék, végtelen örvény látomását idézi föl, sőt örök kárhozát fenyegetését hívja életre.

Műve elején De Quincey azt a célt tűzte ki maga elé, hogy tanulsággal zárja vallomásait. Fölvetődik hát a kérdés: miféle következtetés olvasható ki az utolsó fejezetekből? A megidézett bibliai részek közül külön figyelmet érdemel a Hegyi Beszéd. „Boldogok, akik sírnak.” Az ópiumevő tapasztalatai azt hivatottak szemléltetni, hogy annál mélyebb a lélek, minél több képessége van a szenvedésre. De Quincey egyetemes könyörületre kíván tanítani páratlan nyelvi leleményű prózájával, s ez a szándéka Szent Ágoston és Pascal művének közelébe emeli e nagy angol prózaíró jellegzetesen romantikus vallomásait.

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

TARTÓSABB EMLÉKEK

A slepp. Szovjet írók új elbeszélései. Válogatta és szerkesztette Nikodémusz Elli. Európa Könyvkiadó, 1985.

Négy olyan író szerepel az 1985. évi könyvhétre megjelent új szovjet novella-antológiában, aki jó ismerőse lehet a magyar olvasónak. Mindnyájan jelentkeztek már könyvekkel nálunk. Az abház nemzetiségű Fazil Iszkander talán a legnépszerűbb közülük a maga gyöngéd-figyelmes világlátásával, természet- és gyermekközelségével, született költői érzékével és színes fantáziájával. Több mint másfél évtizede (a kedves *Kecskecsillag* óta) megjegyeztük őt, és – nem konvencionálisan szólva – a szívünkbe zártuk a nevét. Ebben az antológiában jellegzetesen lírai fogantatású írását olvashatjuk. Kiplingi empátiával megírt bivalyhistóriája *A Széleshomlokú*. Kisigényű, példázatos ötletnovella maradna, ha nem volna ennyire következetesen végigvezetve az alapgondolata. Egy olyan kiveszőben lévő, hasznos és jóságos lény története ez, „aki” igazán teljes életet élt, és – nyilvánvalóan ellentétben másokkal, a felszínesen élőkkel – igenis van mire emlékeznie. Ha végül vágóhídra viszik is, úgy érezzük: érdemes volt földi útját bejárnia. A közvetett bírálat – Iszkandertől megszoktuk – mindazoknak szól, akik a mai, rohanó tempót követve az újdonságok hajszolásába merülnek, s nem érnek rá arra, hogy megtartó erejű emlékeket gyűjtsenek.

A tizenegy – általában terjedelmes – elbeszélést magába foglaló kötet jó néhány darabja érinti – természetesen más és más áttételekkel, hangsúlyokkal és árnyalatokkal – ezt a jellemző, fontolgató morált, lassításra intő bölcsességet. Időzzünk többet a nekünk jutott élet fontos pillanatainál, hogy később, felidézve azokat, lényegesnek láthassuk változó alakmásunkat a múltban. Győződjünk meg róla: nem fecséreltük-e minduntalan jobbik önmagunkat. Nem játszottunk-e lényunktől idegen, utólag csupán szégyenteljesnek minősíthető, jelentéktelen szerepet, mikor alkalmanként főszereplővé léphettünk volna elő az önépítésünkhöz adódó idők egzisztenciális hasznú élethelyze-teiben. A magas ideálok végső fokon generális, de személyre szóló erkölcsi követel-ményként ott bújnak meg a könyv szinte mindenik írásának a mélyén.

Az ugyancsak régi ismerős, az 1908-ban született Pavel Nyilin – akinek híres regénye, a *Kegyellenség*, három magyar kiadásban elfogyott – az *Egy szomorú nap* történetét nyilván nem azért írta meg fél évszázaddal a (különben jelentéktelen) ese-